

*Єрмоленко А. Б., кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії та освіти дорослих
Центрального інституту післядипломної
педагогічної освіти УМО АПН України (м. Київ)*

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ РАКУРС

У статті розглядається питання філософського осмислення діалектики розвитку сучасної парадигми національної освіти України. Акцентовується увага на необхідності орієнтації освіти і виховання на відповідність підготовки особистості і громадянина до життєдіяльності в сучасних умовах і на перспективу.

Ключові слова: парадигма філософії освіти, ступенева освіта, розвинута особистість, життєві пріоритети людини, протиріччя сучасності.

В статье рассматривается вопрос философского осмысления диалектики развития современной парадигмы национального образования Украины. Акцентируется внимание на необходимости ориентации образования и воспитания на соответствие подготовки личности и гражданина к жизнедеятельности в современных условиях и на перспективу.

Ключевые слова: парадигма философии образования, многоуровневое образование, развитая личность, жизненные приоритеты человека, противоречия современности.

Проблема ефективності/результативності освіти завжди залишається одним з найактуальніших питань розвитку суспільства. За всіх часів це питання було на вістрі дебатів як державних діячів, так і звичайних громадян нашої країни. В політичних колах сьогодні воно залишається більш політичним аніж конструктивним. Проте проза життя демонструє значимість запитів суспільства у адекватній освіті. І сьогодні не є винятком у вирішенні цих дискусій.

Як зауважує В. Андрущенко, ця проблема належить до найбільш фундаментальних проблем сучасної науки, філософії і соціальної практики. Сучасні перетворення на глобальному і локальних рівнях створюють виклики традиційному суспільству, національним державам і культурам, способам підготовки людини до життя, що здійснюється, насамперед, засобами освіти і виховання. Україна теж не є винятком, і намагається сформувати нову парадигму підготовки людини до життя, яка б забезпечила не лише адаптивне ставлення до дійсності, але й розвиток самої дійсності у відповідності до людських вимірів життя.

Включаючись до наукового діалогу стосовно сучасної парадигми вітчизняної освіти, доречно було б окремо розглянути протиріччя та виклики, які виникли в ході еволюції українського соціуму. Оскільки, визначення пріоритетів еволюції національної освіти залежить передусім як від чіткого визначення мети самого процесу так і проблемних моментів оточуючого середовища.

Загальний аналіз поточної проблеми пошуку нової парадигми освіти в контексті підготовки людини до життя представлено в роботах В.Кременя, В. Андрущенко та ін. Цей науковий діалог підтримали та розвивали вітчизняні науковці такі як Н. Ничкало, В. Олійник, М. Михальченко, Л. Сігаєва, Т. Кошманова, О. Базалук та інші.

Як вважають науковці, вищим рівнем узагальнення усіх знань про реальний світ і діяльність людей є філософія. Саме тому вирішення проблеми відповідності освіти сучасним реаліям та перспективам розвитку цивілізації полягає у філософському осмисленні його концептуальних, методологічно-парадигмальних засад.

Перш за все, необхідно визначити специфічність поточного моменту як для суспільства в цілому, так вітчизняної освіти, зокрема. Найбільша прозаїчність моменту полягає в тому, що сучасне доросле населення нашої країни здобувало освіту (в тому числі і педагогічну) в минулу епоху – індустріальну, а реалізацію своїх знань доводиться здійснювати в інформаційну. Утвердження інформаційної цивілізації та відповідної їй інформаційної культури суспільства і особистості змінює не лише виробництво, а весь стиль і спосіб життя людей. В цьому моменті необхідна корекція знань і досвіду особистості. Така ситуація спонукає доросле покоління до реконструкції своїх знань та уявлень про світобуття людини, приведення у відповідність до поступу цивілізації пріоритетів розвитку особистості.

Наступним важливим моментом є оновлення та старіння інформації.

Закономірно, швидкість протікання цих процесів постійно зростає. Як вважають фахівці, щорічно необхідно замінювати 10-20% відомостей через їх старіння. Якщо бути більш точним старіння оперативно-тактичної інформації відбувається за 9 днів, а стратегічної – 9 місяців. Частка актуальної інформації в загальному потоці сьогодні не перевищує 10%. Є ймовірність того, що на момент публікації ці дані потребуватимуть оновлення, проте сутність процесів залишиться.

Сучасна людина постійно має справу з оновленням знань і виробничих технологій; новими інструментами і матеріалами; новими вимогами до якості виробничої діяльності; новими регулятивними нормативами і механізмами; новими способами передачі інформації; новим соціальним і культурним середовищем, в якому розгортається їх суспільна та індивідуальна життєдіяльність.

Як один із результатів цього процесу – виникнення нових та відмирання нещодавно актуальних професій. Так Інтернет-порадник "Твоя робота" сьогодні пропонує 55 нових професій на ринку праці. Система освіти ще не встигла відреагувати на цей процес, тому отримати знання і навички можна в процесі роботи і шляхом самоосвіти.

Поряд з цим збільшився тем самого життя людини. Процеси глобалізації призвели до появи нового феномену так званої "швидкості життя". Як інформація, матеріальні цінності, так і сама людина сьогодні здатна не тільки аудіо-/відео- а й особисто переміщатись швидко і на великій відстані.

Цивілізація своїм розвитком створила прецедент відставання середньостатистичної особи від ритму та вимог життя. Знову ж таки потрібен механізм, який би міг компенсувати цей розрив. Цей факт висуває вимоги до створення постійно-діючого, самооновлюваного освітнього комплексу здатного акумулювати, продукувати та надавати адекватні знання (інформацію) для споживачів різних як вікових так і кваліфікаційних категорій.

Проте розраховувати в загальному плані на якісь одноразові, ситуаційні компенсаційні заходи держави, на думку автора, неефективно. В цій ситуації крім державної реакції потрібна участь і самого індивіда.

Іншими словами, вирішення проблеми знаходиться на стику наук, інтересів особисті, соціуму і держави. Влучно цю

ситуацію охарактеризував Микола Михальченко: "Яким повинен бути в ідеальному і реальному плані громадянин держави, які необхідні засоби, щоб різниця між ідеальною і реальною моделями громадянина була мінімальною, які треба створити економічні, політичні, соціокультурні та соціальні суспільні умови, щоб не було антагонізму між державою і громадянином, між суспільством і особою."

Щоб вирішити ці питання необхідно розглядати людину на рівні особистісному, суспільному та громадянському. А освіту і виховання, як засіб формування особистості, реалізації філософських цінностей та практичних потреб його і суспільства.

Звертаючись до традиційного визначення, що кожна система організовується для досягнення певної мети, можна стверджувати, що у окремої людини як особистості, громадянина є мета. З іншого боку – у спільноти, держави також є мета. Ідеальний варіант – коли вони між собою гармонічно взаємопов'язані (корелюються), а реалізація кожної з них витікає через реалізацію іншої. Так як би, багата країна – багатий кожний її громадянин. І навпаки: заможні громадяни – багата держава.

За логікою речей, це очевидно. Проте не є реальністю. В чому ж проблема?

Розпочнемо від простого: Людина-Особистість-Громадянин. Філософський контекст цієї тріади передбачає гармонічне поєднання рис індивідуума в цих іпостасях. До чого ж наш об'єкт намагається? Досліджень в цій сфері достатньо. В загальному плані потреби індивідуума можна подати в контексті теорій "Піраміди потреб" по А. Маслоу та "Повноцінного життя" за С. Россом.

Абрахам Маслоу визначає такі пріоритети діяльності індивідуума: фізіологічні потреби: голод, спрага, статеві потреби і т.п.; необхідність в захищеності: впевненість, подолання страху та ін.; відчуття приналежності і любові; намагання до поваги та визнання; пізнавальні, естетичні та потреби самоактуалізації.

Як уточнення цієї теорії, Скіп Росс визначає комплекс намагань індивідуума у вигляді дерев'яної бочки, кожна клебка якої є пріоритетами його життєдіяльності. Основними серед яких він вважає: духовність, соціальні стосунки, сімейні відносини, здоров'я, особистісне зростання, ділова та матеріальна сфери. При цьому, висота кожної клебки відповідає рівню досягнень індивідуума в цій сфері. А

відповідно і рівень життя (наповнення бочки) залежить від гармонічного поєднання розвитку цих сфер.

Поряд з цим існують і певні обмеження, які в обох випадках продиктовані суспільним оточенням. В певній мірі, їх можна визначити терміном, якщо ця діяльність або її результати не принесуть шкоди іншим індивідуумам.

Як ми бачимо з цієї практики, концептуально впливає: кожен окремий індивід відчуває потребу в гармонічному задоволенні всіх своїх потреб. Оскільки задоволення окремих напрямів не приведе до ідеалу його реалізації. Неповноцінність однієї з сфер приведе до витікання життєвих надбань через її прогалину.

Узагальнюючи сказане, кожен індивідуум намагається досягти того стану комфорту/успіху, коли всі сфери його життєдіяльності розвиваються гармонічно та відповідають ступеню його уявлень про ідеал.

Що ж відбувається в реальному житті.

Як приклад, завчена поколіннями наших співвітчизників схема освіти: добре навчайся в школі – вступиш до ВУЗу, старанно вчитимешся в ВУЗі – здобудеш хорошу роботу. В житті все так і відбувається. Проте, де здобути знання і досвід як бути здоровим, самореалізуватись, розвивати духовність, стати фінансовоуспішним, створити міцну та гармонійну сім'ю і т.п. Всі ці поняття лежать або десь поза межами сучасної вітчизняної освіти та виховання, або в її теоретичній площині.

Згідно чинного законодавства України, метою освіти визначено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. (Закон про освіту) Залишається цю декларацію реалізувати на практиці.

Протиріччя поточного моменту в цій сфері полягає в невідповідності законодавчо оформленого ідеалу особистості і громадянина, моделі особистісних уявлень про успіх людини та вимог сучасності з одного боку і реальних можливостей вітчизняних систем освіти та виховання, з іншого.

Попри всі дослідження і наукові факти, більшість громадян нашої країни усвідомлює розрив між ідеалом людського успіху та реальністю на інтуїтивному рівні. Що стосується практичних діянь направлених на самореалізацію особистості – вже складніше. Як показує досвід, перші складнощі виникають на етапі ціле покладання, або моделювання своїх перспектив. Фантазії більше ніж на "дожити до пенсії" не вистачає.

В цьому моменті, актуальним вбачається скоріш за все, наявність психологічної готовності планувати та досягати результат. Розглядати яку є сенс з точки зору як функціонального так і особистісного підходів. Де функціональний розглядається як певний стан психічних функцій, який забезпечує високий рівень досягнень при виконанні будь-якої діяльності. А особистісний – як інтегральне особистісне утворення, стійкий комплекс особистісних якостей, необхідних для успішної діяльності. Оскільки на різних рівнях та за різних обставин потреби особистості різняться. При цьому, особливої актуальності набувають такі чинники як соціальний та емоційний інтелект особистості. В даному моменті вони виконують роль каталізатора, а іноді і стимулятора реалізації інтелекту.

Інтелект (розум) — сукупність розумових здібностей. За допомогою розуму людина: (розумові здібності) вчиться, тобто здобуває нові знання та удосконалює свої розумові здібності; (досягнутий рівень розумового розвитку) розуміє мову та абстрактні ідеї; обдумує бажаний для неї результат (проблеми тощо) та складає план по його досягненню, а потім безпосередньо здійснює заплановане, роблячи висновки (як зі своєї діяльності, так і діяльності інших) та удосконалюючи свій практичний досвід.

Соціальний інтелект, будучи провідним компонентом успішності включення людини в соціальне життя суспільства, створює сприятливі передумови для саморозкриття, самореалізації і самоактуалізації особистості. А емоційний інтелект як здібність сприймати і виражати емоції, асимілювати емоції і думки, розуміти і пояснювати емоції, регулювати свої емоції та емоції інших.

Нібито нічого конструктивно нового. Але якщо ці моменти перевести в площину цілепокладання на всіх рівнях освіти, перейди до її філософського осмислення, отримаємо більш адаптовану до життя модель. Причому, ця модель вбачається

модульною. Основу (базу) такої складають принципові моменти цільового призначення. Тоді як інструментарій їх реалізації, технології, форми, засоби змінюються відповідно до умов та аудиторії.

З одного боку, необхідно сформувати у людини його особистісну та громадянську позицію. В контексті яких вже більш детально і предметно створити картину його майбутніх результатів за сферами життєдіяльності (сімейне життя, здоров'я, професійна орієнтація, соціальний статус і т.д.).

З іншого – не менш важливим напрямом, який може здійснюватись в деякій мірі паралельно з попереднім, є формування і розвиток інтелекту та готовності особистості (зокрема її емоційного і соціального компоненту).

Саме важливе – цей процес сьогодні є безперервним, оскільки оновлення інформації та перманентні цивілізаційні зміни створюють необхідність оновлення інформаційного супроводу індивіда та підтримання його психологічної готовності.

Здійснення цих завдань вбачається як на особистісному, соціальному так і на державному рівні. Сьогодні як ніколи, важливим є той факт, що в деяких моментах держава, як політичне утворення стала автономним по відношенню до громадян утворенням. Як система вона реалізує функцію самозбереження, яка в ситуативно вступає в конфлікт з гармонійним повноцінним розвитком особистості.

Новітні цивілізаційні зміни потребують адаптації всіх сфер життєдіяльності вітчизняного соціуму, в тому числі і системи освіти. Утворилося замкнуте коло: суспільство має такий рівень життя який забезпечує держава, позаяк, розвиток країни залежить від рівня розвитку її громадян.

З якої ж точки починати?

Як стверджують більшість дослідників, можливість доступу широких мас населення України до суспільних благ (освіти, культури, медицини тощо) зможе не тільки невідловати відставання еволюції вітчизняного соціуму, а й стимулювати динаміку його розвитку. Досвід багатьох країн демонструє саме визначну роль освіти у позитивних соціальних та економічних перетвореннях країни. Показовим прикладом може бути сучасний Сінгапур.

Бізнес-еліта сьогодні робить ставку на розвиток особистості як управлінця так і робітника. Шанси стати успішним підприємцем без особистісного зростання та

повноцінного розвитку людини нікчемні. Дослідження проведені діловими зарубіжними виданнями (наприклад журнал Forbes) говорять про залежність успіху від взаємозв'язку академічного, емоційно-психологічного та соціального інтелекту особистості. І розглядати цю комбінацію необхідно в діалектичній єдності.

Поряд з цим, визначним моментом є взаємозалежність національних державних інтересів та особистісних пріоритетів людини. І якщо розглянуті нами завдання і моделі набувають часткової (більше теоретичної) реалізації в сфері дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти, то в сфері післядипломної (освіти дорослих) – сумнівно. Оскільки навіть в законодавчому плані ця сфера чітко не оформлена.

Чому на фоні інших структурних елементів вітчизняної системи освіти – так турбує положення післядипломної. Якщо розглядати можливість і необхідність розвитку особистості впродовж життя, то вказані освіти результативні лише на рівні базових та стартових можливостей. Глобальні трансформації сучасності вимагають постійної адекватної реакції як держави так і окремих її громадян в контексті розвитку і самозбереження. Завдання які висуває до індивіда час, держава, соціум та його особисті потреби формують необхідність змінюватися.

В цьому контексті злободенним є наявність такої підсистеми освіти яка готова бути: гнучкою і швидко реагувати на запити часу; доступною для всіх верств населення незважаючи на вікові і фінансові можливості; відповідати вимогам держави і особистості. Такою вбачається неформальна та інформальна складова освіти дорослих.

Загалом освіта на всіх рівнях у всіх проявах повинно бути зорієнтованим на розвиток індивідууму, його знань та досвіду в усіх сферах його життєвих інтересів. З одного боку ми отримуємо повноцінну самодостатню особистість. З іншого – організовуючи ці процеси держава зможе контролювати їх та впливати на результативність.

Як зауважує Віктор Андрущенко, історичний виклик на освічену, культурно і морально розвинену людину, здатну взяти на себе компетентну відповідальність за нові напрями суспільного поступу, залишився поки що без належної відповіді. Україна, як власне і весь світ, перебуває в розгортанні нової епохи і одночасно намагається

відшукати соціальну, економічну та науково-технологічну платформу виживання, нову парадигму підготовки людини до життя, яка б забезпечила не лише адаптивне ставлення до дійсності, але й розвиток самої дійсності у відповідності до людських вимірів життя, продиктованих ідеалами часу. Центром цієї парадигми є освіта, яка розвивається як відповідь на виклики цивілізації і одночасно як відповідь на потреби людини знайти своє місце і можливості самореалізації у новому глобальному просторі.

Таким чином, в основі парадигми філософії розвитку сучасної вітчизняної освіти повинні домінувати не абстрактні програми, утопічні ідеї або ностальгічні переживання, а реальні потреби й тенденції розвитку сучасного суспільства, як на глобальному так і локальному рівні, з урахуванням національних традицій та перспективного зарубіжного досвіду. Це дозволить сформувати простір та базис адекватного розвитку системи національної освіти.

Результативність освітнього процесу повинна визначати гармонійна особистість з чіткою громадянською позицією, постійною готовністю до саморозвитку і реалізації загальнолюдських цінностей.

При цьому, ступеневість системи освіти повинна визначати не тільки можливість підсистем до самозбереження, а й взаємодії їх для досягнення вищевказаного результату. Наприклад, загальна середня освіта повинна не просто реалізувати завдання визначені Законом України "Про освіту", а створити основу розвитку гармонійної особистості, яка засобами професійно-технічної або (та) вищої освіти зможе перейти до особистої самореалізації як громадянина, соціального партнера, духовної особистості, надійного сім'янина, здорової людини і т.д.

Тоді як післядипломна освіта покликана компенсувати поточне відставання за сферами життєдіяльності людини, створювати можливість випереджувального розвитку особистості та розвивати соціально-психологічний та емоційний компоненти інтелекту людини.

Переважає більшість людей нашої країни не мріє бути злиднями, хворими, самотніми чи злочинцями. На даному етапі розвитку вітчизняного соціуму вбачається за необхідне відтворити життєздатну систему освіти, яка здатна сформувати повноцінну особистість.

Література

1. Андрущенко В. П., Лутай В.С. Філософія освіти в сучасній Україні: стан та перспективи розвитку // Вища освіта України. – 2004. – № 4.
2. Закон України "Про освіту" // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – N 34. – С.451.
3. Кремень В.Г. Наукове забезпечення вищої освіти України в ХХІ столітті // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 10.
4. Михальченко М. Філософія освіти і соціокультурна теорія // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 38-51.
5. Forbes Україна / <http://forbes.ua/selfeducation>.

Yarmolenko A.B. candidate of political sciences, associate professor of department **PHILOSOPHY OF EDUCATION: DOMESTIC PERSPECTIVE**

Problems are examined in the article, related with the searches of new paradigm of preparation of man to life, which would provide not only adaptive attitude of man toward reality but also development of reality, in accordance with the human measuring's of life. The center of this paradigm is education which develops as an answer for the calls of civilization and simultaneously as for the necessities of man to find an answer the place and possibilities of self-realization in new global space. The fundamental questions of philosophical and general standard of culture are examined in connection with adaptation of Ukrainian education to the necessities of contemporaneity. Developed conceptual questions of philosophical paradigm of education, which will be able to play a substantial role in optimization of the system of education. Offered approach in relation to creation of the module system of education. Effectiveness of education must be determined by readiness and possibilities of self-realization of personality.

Keywords: paradigm of philosophy of education, sedate education, developed personality, vital priorities of man, contradiction of contemporaneity.